

A terpeszkedő szerkezetek hatása a feldolgozásra

1. Bevezetés

A magyar nyelvben ugyanúgy, mint az indoeurópai nyelvekben, gyakran fel lehet váltani az egyszerű igét olyan analitikus szerkezettel, amely egy szemantikailag általános jelentésű igét kapcsol az eredeti igéből képzett főnévhez: *megvitat – megvitatásra kerül*. Ezeket a szerkezeteket a stilisztikai és a nyelv művelő irodalom **terpeszkedő szerkezetek** néven emlegeti; az elnevezés a nyelvészetben kívül is ismert, és sokan úgy tudják, hogy ezeket kerülni illene – de nem mindig kerülnek el.

A jelen tanulmány ennek a jelenségnek a megértéséhez akar közelebb jutni. Két fő kérdést vizsgál: egyrészt azt próbálja felderíteni, milyen szerepe van a terpeszkedő szerkezetek gyakori használatában a fordításnak, másrészt arra kíváncsi, hogyan hatnak a terpeszkedő szerkezetek a feldolgozásra: valóban megnehezítik-e a megértést, közömbösek a megértés szempontjából, vagy – esetleg a közhiedelemmel ellentétben – éppen hogy elősegítik a megértést.

2. A terpeszkedő szerkezetek meghatározása

A *Nyelvművelő kézikönyv* szerint terpeszkedő kifejezéseknek azokat a szókapcsolatokat nevezzük, amelyek az egyébként egyetlen igével vagy névszóval is megjelölhető cselekvést, történetet, állapotot, minőséget stb. körülírással, többnyire magából az igéből képzett (rendszerint *-ás, -és, illetve -at, -et* képzős) főnévvel vagy az ige névszói alapszavával és egy meglehetősen általános tartalmú, konkrét jelentés nélküli igével fejezik ki. E szerkezeteknek az értelmét a főnév (névszó) hordozza, s az ige jelentése többé-kevésbé elhalványult bennük, szerepe jóformán csak alakí: afféle segédigeként áll a főnév (névszó) mellett, a vele jelölt valóságos cselekvés vagy történés fogalmát igésíti. A terpeszkedő kifejezések nagy része nem cselekvő jellegű, hanem voltaképpen körülírt szenvedő alak, általános alanyú, személytelen szerkezet. Ezért gyakori ez a forma az elvont, személytelen szerkesztésmódot kedvelő hivatalos nyelvben, a sajtóban, az értekező prózában, az előadói stílusban és a szaknyelvekben (1985: 1007).

Tágabb értelemben terpeszkedő kifejezésnek neveznek más körülírással, terjedős nyelvi kifejezéseket is, de ezeket inkább a bőbeszédűség és szószaporítás kategóriájába sorolhatjuk, és ebben a dolgozatban csak az előző szakaszban leírt kifejezésekkel foglalkozunk.

3. Minősítés

A *Nyelvművelő kézikönyv* (1985: 1007) szerint a szenvedő szerkezet nem idegen ugyan nyelvünkől, de „szerepe és helyes alkalmazása korlátok közé szorul”. „Nyelvünk szelleme és a közlés szabatosága inkább a konkrét vonatkozású, személyre utaló, ragozott igealakok használatát kívánja meg, mintsem az elvont vagy személytelen szenvedő alakokét. De ezt tanácsolja a nyelvi gazdaságosság, a tömörség igénye is. A megfelelő egyszerű ige mindenképpen természetesebb, mint a több-

nyire mesterkéltségre, ködös körülírásra, és gyakran magyarosabbra is. A folytonosan ismétlődő jellegtelenség, tartalmatlan 'segédigék' szürkítik nyelvünket, a megfelelő egyszerű igék ellenben változatosabbá és életszerűbbé teszik a stílust" (i. h.).

Grétsy László egyik korábbi művében (1964: 101) erőteljes kifejezésekkel buzdít a szaknyelv terpeszkedő szerkezeteinek kerülésére: „amit egy szóval is megmondhatunk, arra két szót szálni hiba, sőt a szaknyelvekben még ennél is több: bűn.” Szerinte ezek a kifejezések fölösleges ballasztot, terjengősséget jelentenek, és a szakszövegben „minden szónak súlya kell legyen” (i. h.).

Óvatosabban fogalmaznak az újabb magyar nyelvtanok, amelyek mint **funkcióigés** szerkezeteket leíró jelleggel közelítik meg a kérdést (Keszler 1994). Az értékeléstől vissza nem riadó szerzők is árnyaltabban közelítik meg a kérdést. Zimányi (1999: 50) szerint például a funkcióigés szerkezetek bizonyos stílusokban helyénvalók: „a hosszabb változat ünnepélyes hangú, a közéleti megnyilatkozások velejárája” (*győz – győzelmet arat; megdicsér – dicséretben részesít*). Ugyanakkor úgy véli, hogy a szemantikailag üres igék általában „a magyar nyelv sajátosságaitól eltérően segédigei szerepűek” (i. h.), és mivel a terpeszkedő szerkezetek gyakran nem jelentenek mást, mint a nekik megfelelő egyszerű igék, és különleges stílusértékkel sem dicsekedhetnek, nem fogadhatók el. Használatukkal jellegtelenné, szürkévé silányul mondandónk, egyes esetekben pedig a funkcióigeként használt elem eredeti jelentése helyett más jelentésben szerepel; ilyen például a *rendelkezik* ige, amelynek eredeti jelentésétől (= *utasítást ad*) eltérő jelentése van az *X. állam fejletlen mezőgazdasággal rendelkezik* kifejezésben. De mint láttuk, a *Nyelvművelő kézikönyv* sem utasít el minden terpeszkedőszerű szerkezetet.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a jelek szerint a terpeszkedő szerkezetek nemcsak a magyar nyelv szellemétől idegenek, hanem az angol nyelvtől is, ha hihetünk George Orwellnek (1946), aki például a következő szerkezeteket: *make contact with* (kapcsolatba lép), *give rise to* (előidézés), *take effect* (hatályba lép), *exhibit a tendency* (tendenciát mutat) stb. „verbális szörnyetegeknek”, illetve „verbális művétagoknak” nevezte („verbal mostrosities”; „verbal false limbs”), és használatukat erőteljesen ostromozta.

A terpeszkedő szerkezetek elleni küzdelem nyomán követhető mindazokon a gyakorlati területeken, ahol az anyanyelv használata fontos szerepet játszik: a fordítók képzésében, a lektorok munkájában stb. A 16/1994. (VII. 8.) MKM rendelet melléklete 94. sorszáma alatt kiadott korrektor-szakképzés vizsgakövetelményei a nyelvhelyességi ismeretek között külön *említést tesznek* a következőkről (= külön *említik* a következőket): „A helyes szóhasználat alapesetei. A szöveg stílusjegyei, szótévesztés, divatszavak, rokon értelmű szavak, közhelyek, szószaporító és **terpeszkedő kifejezések**”.

4. A terpeszkedő szerkezetek használatának okai

A terpeszkedő szerkezetek használatáért a hagyományos nyelvművelés általában a beszélőket (írókat, fordítókat) hibáztatja: eszerint a terpeszkedő szerkezetek használatának oka a lustaság („renyhesség”), (helytelen) nyelvi divat követése, nem haladó stílushagyomány, a „hivatalos” hangra és stílusra való törekvés (Zimányi 1999: 51), továbbá a személytelenségre, a felelősség elkenésére törekvés. Grétsy (1964: 105) úgy véli, hogy „a személytelenség nem előnye a szövegnek, hanem hátránya. Nyilvánvaló, hogy az a mondat magvasabb, tartalmasabb, amelyikből a cselekvőnek [...] a személye is kiderül, tehát a szakembereknek lehetőleg ilyen mondatokra kell törekedniük.”

A felsorolt okok között rendszerint szerepel az „idegen minta követése” is: eszerint a terpeszkedő szerkezetek gyakori használatáért az idegen nyelvi hatásokat közvetítő fordítások a felelősek. A szenvedő szerkezet magyarra fordítása során például valamilyen módon le kell fordítani azokat a szerkezeteket is, amelyekben a forrásnyelvi szöveg nem fejezi ki az ágenst; ilyenkor használják a fordítók a *megvalósításra kerül* típusú szerkezeteket.

A fordítások nyelvi színvonalának értékelése során gyakran hangzik el a pejoratív értelmű „fordításnyelv” kifejezés, amelyet Klaudy (1987; hivatkozik Papp Ferenc, 1972-re) „kvázi-helyes-ségnek” nevez: nyelvtani szempontból nincs hiba a fordításban, de mégsem hangzik jól. A „fordí-

tásnyelv” létrejöttében ugyancsak nagy szerepet tulajdonítanak a terpeszkedő szerkezeteknek. Fordított tankönyvekről írva például Fercsik (2001: 34) megjegyzi, hogy a fordítók felelőssége igen nagy a szövegek magyaros nyelvhasználatában, a fordítások világos, áttekinthető megfogalmazásában, és bizony gyakran találkozunk negatív példákkal. Klaudyra (2001) hivatkozik: a határidők sürgetésében gyorsan készülő fordítások bővelkednek a tipikusan fordításnyelvi jelenségekben: gyakoriak a hosszú névszói szerkezetek, a főnévi szerkezetek több balra álló bővítményt tartalmaznak; a „szó szerint” lefordított szövegekben rendszeresek a hátravetett jelzős kifejezések és feltűnően sok az indokolatlan redundancia, a terpeszkedő kifejezés.

5. A terpeszkedő szerkezetek osztályozása

Mint már említettük, a mai nyelvművelő irodalom a korábinál jóval árnyaltabban kezeli a terpeszkedő kifejezések kérdését, és elismeri, hogy vannak olyan, formailag a terpeszkedő szerkezetekhez hasonló kifejezések, amelyek szemléletesek, „magyarosak”, illetve olyanok, amelyek bizonyos stílusokban helyénvalók lehetnek, és előfordul az is, hogy a terpeszkedő szerkezetnek megfelelő egyszerű ige nem létezik, vagy mást jelent. Ennek megfelelően a *Nyelvművelő kézikönyv* három kategóriába sorolja a terpeszkedő, illetve terpeszkedőnek látszó kifejezéseket. Ezt némileg egyszerűsítve a következő táblázatban (1. táblázat) foglaljuk össze.

1. táblázat: A terpeszkedő szerkezetek osztályozása a *Nyelvművelő kézikönyv* alapján

Leírás	Példa
1. Helytelen: idegen mintára keletkeztek, a magyar szemlélettel el- lenkeznek, igei elemük pusztán alaki eszközzé súlytalanodott, jelen- tésük is elmosódott, bizonytalan, a kifejezésben nincs szemléletesség, tartalmi vagy stílusárnyalati többlet. Az ilyen szószaporítás szegényíti nyelvünket, mivel egyszerűbb, kifejezőbb, szabatosabb szót vagy kifejezésmódot szorít ki.	<i>levonásba hoz ellenőrzést gyakorol gondoskodás történik befizetést eszközöl kihallgatást foganatosít tárgyalás folyik megvalósításra kerül említés történik</i>
2. Elfogadható: sok közülük idegen mintára keletkezett, de a magyar szemlélet alapján is létrejöhetnek volna; a köznyelvben már általáno- san elterjedtek, s átvitt vagy képes értelmű használatuk természetes. Mivel bizonyos mondatszerkezetekben elkerülhetetlenek, illetve sa- játos rétegnyelvi használati és stílusértékük van, néha bajos jobbal helyettesíteni őket.	<i>feledésbe megy/merül vmi gyarapodást ér el megtakarítást ér el igazolásra szorul árleszállítást hajt végre</i>
3. Semmiképpen sem helyteleníthetjük azokat a kifejezéseket, ame- lyek egy névszó és egy ige kapcsolatával jelölnek ugyan valamely cselekvést, történést, folyamatot, tehát alakjukra nézve „terpeszkedő” kifejezések, de igei elemük szerepe természetes, jelentése konkrét, kifejező (pl. <i>fejébe vesz vmit</i>). Gyakran az egész kifejezés szólás- szerű (pl. <i>zokon vesz vmit</i>); vagy pedig olyan sajátos jelentéstarta- lommal, rétegnyelvi, stílári árnyalattal bővült, hogy nincs teljes ér- tékű egyszerű megfelelője.	<i>fejébe vesz zokon vesz zajt, botrányt, jó vásárt, ricsajt, mulatást csap szimatot fog méregbe gurul barátságot köt megadja az engedélyt reménységét veti</i>

A továbbiakban a fenti kategóriákra a *helytelenített*, *elfogadható* és *javasolt* kifejezésekkel fogunk utalni.

6. A terpeszkedő szerkezetek eddigi vizsgálatai

Érdekes módon a terpeszkedő szerkezetekre vonatkozó jelentős mennyiségű irodalom empirikus vizsgálatokra alig utal. Azt az általánosan elterjedt nézetet például, hogy a terpeszkedő szerkezetek a fordításokból származnak, még senki nem vizsgálta kvantitatív módszerekkel. Azt a véleményt, hogy a terpeszkedő szerkezeteket nehéz megérteni, szintén nem ellenőrizték pszicholingvisztikai kísérletekkel. A leíró nyelvészet sem végzett erre vonatkozó vizsgálatokat, hiszen az értékelést és a minősítést eleve elutasítja, és megelégszik azzal, hogy rámutat a nyelvemvelői értékelések gyengéire: a nyelvemvelés által adott értékelések szubjektív véleményeken, benyomásokon alapulnak, hiszen strukturális, nyelvi szempontból nem lehet különbséget tenni a helytelenített terpeszkedő szerkezetek és a „szólásszerű” (szemléletesnek, magyarosnak tartott) kifejezések között; a „javasolt” és „helytelenített” elkülönítésében az „idegen eredet” nem különösebben hasznos támpont, és a „magyar szemlélettel” való egyezés sem különösebben jól megragadható kategória. Az is világos, hogy a javasolt kifejezéseknél említett „igei elemük szerepe természetes, jelentése konkrét, kifejező” sem ragadható meg objektív kritériumokkal.

A ritka empirikus tanulmányok közé tartozik B. Kovács Mária (1999) cikke, aki a jogi nyelvhasználat elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a jelenségnek **nyelvi okai** is vannak: gyakran előfordul, hogy a jogi szaknyelvben nincs egyszerű ige, amely az összetett kifejezésnek megfelelne, vagy az egyszerű ige mást jelent, mint az összetett kifejezés, vagy az egyszerű ige a szerkezet megváltoztatását tenné szükségessé (alany-tárgy váltás), továbbá a szaknyelvekre jellemző nominális szerkesztésmód is az összetett kifejezések használatával jár együtt. A jogi nyelvhasználat során a cselekvő személyét nem csupán a felelősségelhárítás céljából nem jelöljük meg, hanem azért sem, mert nem ismert vagy lényegtelen; a cselekvő mindenáron történő megjelenése akár félrevezető is lehet.

Úgy gondoljuk, hogy több ilyen tanulmányra van szükség. A benyomások és intuíció alapján történő kinyilatkoztatások és ellenkinyilatkoztatások helyett érdemes leíró jellegű vizsgálatokkal, illetve kísérletileg közelíteni meg a kérdést. Chesterman (1999) a fordításra vonatkozó preskriptív tételekkel kapcsolatban jegyzi meg, hogy ezeket nem elutasítani kell, hanem hipotéziseknek kell tekinteni, amelyeket empirikusan lehet és kell vizsgálni. Ha azt állítjuk, hogy ez és ez a fordítási eljárás nem jó, akkor azt a hipotézist fogalmazzuk meg, hogy az adott fordítási eljárás következménye az, hogy a fordítás nem tetszik az olvasóknak, vagy nem fogadja el a lektor, illetve a kiadó. Úgy gondoljuk, hogy ugyanez vonatkozik a nyelvemvelés vitatott kérdéseire is: az egyes helytelenített formákat abból a szempontból lehetne és kellene vizsgálni, hogy milyen következményekkel járnak, például hogyan *hatnak* (milyen *hatást gyakorolnak*) a feldolgozásra a beszélő és/vagy a hallgató szempontjából.

7. Kérdések

Empirikusan tehát eddig nincs alátámasztva, hogy a terpeszkedő szerkezetek elterjedésében a fordítás döntő vagy jelentős szerepet játszik, de az ellenkezője sem. Nem tudunk olyan tanulmányokról, amelyek azt vizsgálták volna, hogy valóban gyakoribb-e a terpeszkedő szerkezet a fordításban, mint a nem fordított szövegben; arról sem, hogy ha valóban gyakori a fordításokban a terpeszkedő szerkezet, milyen szövegtípusok és milyen szerkezetek fordításában fordul elő, és az előfordulási gyakoriság hogyan aránylik az eredetileg magyar nyelven írt szövegekben előforduló terpeszkedő szerkezetek gyakoriságához. (Gyakoribb-e például a szenvedő szerkezet fordításában a *kerül* ige, mint eredeti magyar szakszövegben?)

További kérdés, hogy függ-e a terpeszkedő szerkezetek használata a fordítói képzettségtől és tapasztalattól és a fordítás körülményeitől? (Van-e különbség például az időhiányos körülmé-

nyek között készült munkafordítás és a megfelelő idő alatt készült fordítás, továbbá a tolmácsolás és blattolás között?)

Nincsenek adatok arról sem (az „anekdotikus” bizonyítékokat leszámítva), hogyan befolyásolja a terpeszkedő szerkezetek használata a beszélő, illetve a hallgató feldolgozási erőfeszítését. Ha nyelvi (strukturális) szempontból nincs magyarázat arra, hogy miért jó és szemléletes a *lármat csap* kifejezés, vagy miért „emelkedett stílusú” például a *dicséretben részesít* vagy az *irgalmasságot cselekszik* kifejezés, és miért nem jó a *megvalósításra kerül* terpeszkedő kifejezés, akkor elképzelhető-e, hogy mégis van valami (például nyelvfeldolgozási) oka a helytelenített kifejezésekkel szembeni ellenérzéseknek? Nem lehetséges-e, hogy nyelvfeldolgozási szempontok alapján mégis különbség van a helytelenített terpeszkedő szerkezetek és a javasolt „szemléletes”, „meghonosodott” stb. frazeológiai egységek között, tehát a nyelvművelés által szubjektív alapon adott minősítéseket lehet empirikusan vizsgálni, bizonyítani vagy cáfolni?

Egyelőre nincs empirikus bizonyíték arra sem, hogy a terpeszkedő szerkezetek oka a beszélők „nyelvi renyhésege”. Ha a nyelvhasználók többnyire tudnak arról, hogy a terpeszkedő szerkezetek „helytelenek”, és használatukat kerülni illene, a „renyhéségen” kívül van-e esetleg más, a beszéd feldolgozásával kapcsolatos oka annak, hogy bizonyos körülmények között az egyszerű ige helyett hajlamosak vagyunk összetett szerkezetet használni? Lehet, hogy egyes esetekben könnyebb két szóval kifejezni azt, amit egy szóval is kifejezhetnénk? De miért? Miért kedvelik a szaknyelvek és a hivatalos nyelv a terpeszkedő szerkezeteket?

8. A vizsgált kérdések

Ebben a tanulmányban az előző szakaszban felsorolt kérdések közül a következő három kérdést vizsgáltuk:

- A) Valóban gyakoribb-e a terpeszkedő szerkezet a fordításban, mint a nem fordított szövegben?
- B) Hogyan befolyásolja a terpeszkedő szerkezetek használata a hallgató feldolgozási erőfeszítését?
- C) El lehet-e nyelvi vagy nyelvfeldolgozási szempontok alapján különíteni a helytelenített terpeszkedő szerkezeteket az elfogadható, illetve a javasolt frazeológiai egységektől?

Az A) kérdés vizsgálatát fordított és nem fordított szövegek összehasonlításával végeztük, a B) és C) kérdést pedig mondatmegértési tesztekkel. (Ebben a mondatban a terpeszkedő szerkezetet utólag vettük észre. Kijavítva, a mondat tehát így hangzik: *Az A) kérdést úgy vizsgáltuk, hogy fordított és nem fordított szövegeket hasonlítottunk össze, a B) és C) kérdést pedig mondatmegértési tesztekkel vizsgáltuk.*)

9. Terpeszkedő szerkezetek előfordulása fordított és nem fordított szövegekben

Az első kérdés vizsgálata céljából néhány gyakori funkcióiige előfordulási gyakoriságát elemeztük a 2. táblázatban leírt fordított és nem fordított szövegekben. Csak azokat a funkcióiigeket vettük figyelembe, amelyek terpeszkedő szerkezetek részét alkották.

A minta természetesen nem túl nagy; összehasonlítható korpusz segítségével nyilvánvalóan érvényesebb eredményeket kaptunk volna, tájékozódó jellegű vizsgálathoz azonban elégséges. A vizsgálatban két eredetileg magyar nyelven írt szakkönyvben, egy angolról magyarra fordított szakkönyvben és 9, a Szent István Egyetemen 2001-ben végzett szakfordító hallgató képesítő fordítá-

sában vizsgáltuk 8 gyakori funkcióiige (*eszközöl, kerül, mutat, nyújt, rendelkezik, szolgál, végez, szerepel*) előfordulását. A vizsgálat eredményeit a 3. táblázat foglalja össze.

2. táblázat: A vizsgálathoz használt szövegek adatai

Téma	Szövegtípus	Szavak száma
Növénytermesztés ¹	egyetemi tankönyv, eredeti magyar szöveg	74 752
Agrárgazdaságtan ²	egyetemi jegyzet, eredeti magyar szöveg	61 186
Élelmiszer-gazdaság ³	egyetemi tankönyv, angolról magyarra fordított szöveg	51 815
Különféle ⁴	9 szakfordító hallgató képesítőfordítása angolról magyarra	45 519

¹ Radics László (szerk.) Szántóföldi Növénytermesztéstan. Kertészeti Egyetem, Budapest, 1994.

² Dr. Fogarassy Csaba (szerk.) Agrárgazdaságtan II. SZIE, Gödöllő 2003.

³ Tracy, Michael: Élelmiszertermelés és mezőgazdaság a piactudományban. (Food and Agriculture in a Market Economy.) Fordította: Bacsó Zsuzsanna. Pannon Agrártudományi Egyetem, Keszthely, 1994. 10–149 oldal.

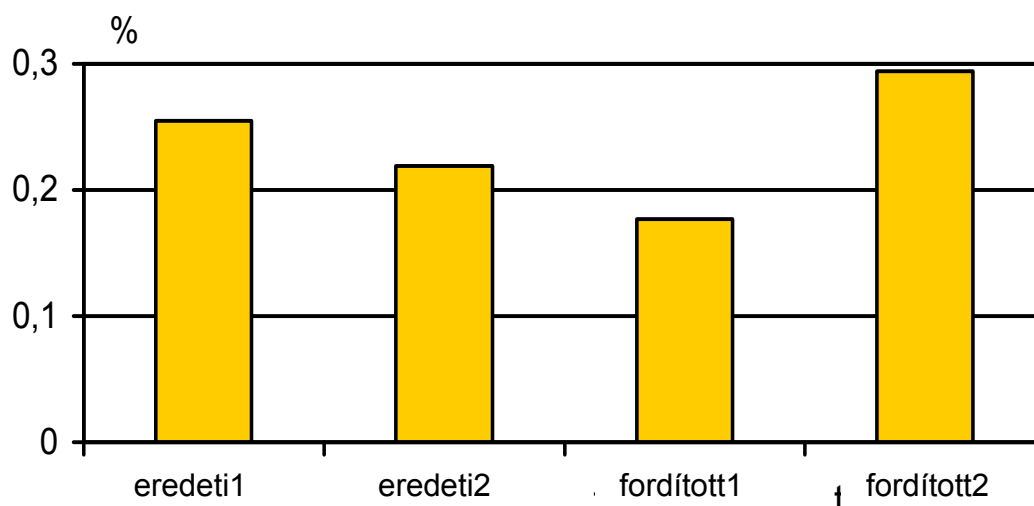
⁴ Képesítő fordítások. (Kéziratok.) GATE, Gödöllő, 2000.

3. táblázat: 8 funkcióiige előfordulási gyakorisága eredeti és fordított magyar szövegekben

	<i>eszközöl</i>	<i>kerül</i>	<i>mutat</i>	<i>nyújt</i>	<i>rendelkezik</i>	<i>szolgál</i>	<i>végez</i>	<i>szerepel</i>	Összesen
Eredeti magyar: Növénytermesztés		39	10	2	2	8	130		191
Eredeti magyar: Agrárgazdaságtan	2	41	8	38	9	22	8	6	134
Fordítás: Élelmiszer-gazdaság			16	35	11	10	6	14	92
Fordítás: hallgatók képesítő fordításai	1	11	9	20	34	27	26	6	134

Mivel az egyes szövegek eltérő hosszúságúak voltak, a szövegekben előforduló terpeszkedő szerkezetek számát százalékarányra számítottuk át, és az összehasonlíthatóság érdekében az adatokat az 1. ábrán így mutatjuk be.

A 3. táblázatból és az 1. ábrából kitűnik, hogy **a legkevesebb funkcióiigét a publikált fordításban találjuk**, míg a képesítő fordításokban több funkcióiigét találunk, mint az eredeti szövegekben. A két eredeti szöveg közül a mezőgazdasági tartalmaz több funkcióiigét, ami két funkcióiige, a *kerül* (39) és a *végez* (130!) rendkívüli gyakoriságának köszönhető. A szintén eredeti magyar agrárgazdaságtani szövegben egyenletesebb a megoszlás; itt a *kerül* (41) és a *nyújt* (38) dominál. A publikált fordításban a *nyújt* (35) használata emelkedik ki, míg a hallgatók képesítő fordításaiban viszonylag egyenletesebb a megoszlás, legtöbbször a *rendelkezik* (34) fordul elő. Összességében az eredeti magyar szövegek valamivel többször használják a vizsgált funkcióiigéket. Feltűnő, hogy a *kerül* ige az egyik leggyakoribb funkcióiige az eredeti magyar szövegekben, míg a fordításokban alig játszik szerepet.

1. ábra: A terpeszkedő szerkezetek előfordulása a vizsgált fordított és nem fordított szövegekben (a szószám arányában)

10. Van-e megértési különbség a terpeszkedő szerkezeteket, illetve egyszerű ígét tartalmazó mondatok között?

A kérdésre nyilvánvalóan nem adható válasz benyomás, szubjektív ítélet alapján, annál inkább nem, hiszen feltételezhetjük, hogy magyar anyanyelvű, felnőtt emberek mindkét formát megértik a mindennapi közlésekben. A mondatértés során ugyanis a szavakat szó szerkezetekké kapcsoljuk össze, a szerkezetekhez mondattani funkciót rendelünk, illetőleg ezeket a szerkezeteket szemantikailag is értelmezzük. Feltételezések szerint mindebben az adott szerkezeteknek az adott nyelven belüli gyakorisága is meghatározó tényező. A legújabb kutatások szerint a mondatértés folyamatában az első 300–500 ms idő alatt szintaktikai, ezt követően pedig párhuzamosan szintaktikai és szemantikai elemzések zajlanak. Vajon miként működik mindez a terpeszkedő és a nem terpeszkedő szerkezetek feldolgozásában? A válaszadáshoz kísérletsorozatot folytattunk. A hipotézisünk az volt, hogy a kétféle szerkezet megértésében különbségeket fogunk találni, és a terpeszkedő szerkezeteket a kísérleti személyek nehezebben tudják majd értelmezni, mint az egyszerű ígés szerkezeteket.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

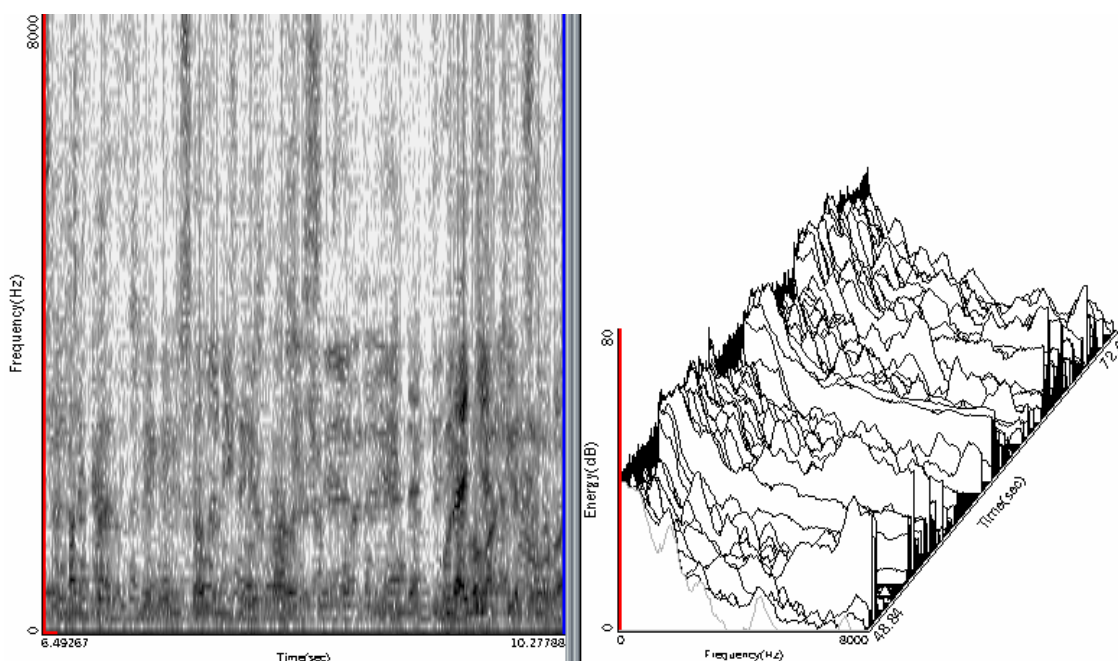
Az elmondottaknak megfelelően a három minősítési kategóriában 40 mondatot hoztunk létre, közülük 20 terpeszkedő, 20 nem terpeszkedő szerkezetű volt (vö. 4. táblázat). A *javasolt* és az *elfogadható* kategóriában 6-6, míg a *helytelenített* kategóriában 8 mondat szerepelt.

4. táblázat: Példák a tesztmondatokból az elfogadhatósági kategóriák szerint

Kategória	Terpeszkedő	Nem terpeszkedő
Helytelenített	Magyarország fölött szerencsére nem egy katonai junta <i>gyakorol ellenőrzést</i> .	Magyarországot szerencsére nem egy katonai junta <i>ellenőrzi</i> .
Elfogadható	Az az elmélet, hogy a magyarok és a japánok rokonok, <i>nem szorul igazolásra</i> .	Azt az elméletet, hogy a magyarok és a japánok rokonok, <i>nem kell igazolni</i> .
Javasolt	Hajnalban a halak gyakran rettentő <i>lár-mát csapnak</i> .	Hajnalban a halak gyakran rettentően <i>lár-máznak</i> .

A mondatok összeállításának szempontjai a következők voltak: a) olyan egyszerű bővített és összetett mondatokat hozunk létre, amelyeknek az igazságértékéről döntést lehet hozni; b) állító és tagadó szerkezetű mondatok egyaránt szerepeljenek; c) mindkét szerkezettel jólformált mondatokat lehessen alkotni; d) az elhangzott közlések igazságértékét az utolsó szó megértése alapján lehessen meghozni, például *A pápa nem szokott könnyen megmérgesedni*; e) a tartalom megítélése általános ismereteket tételezzen fel a kísérleti személyektől; f) a mondatok ne legyenek túl hosszúak, és elhangzásuk tempója nagyjából azonos legyen. Ez utóbbira azért volt szükség, hogy egyfelől a hallgató képes legyen valamennyi mondatot egyetlen elhangzás alapján feldolgozni, megérteni és minősíteni; másfelől pedig azért, hogy az aktuális beszédtempó ne lehessen a beszédmegértés egyik tényezője. A mondatok időtartama 2,3 s és 6,8 s között, a mondatokat alkotó szavak száma 5 és 11 között szórt.

A tesztanyag létrehozásához nehezített megértési körülményeket kellett teremtenünk ahhoz, hogy a mondatok feldolgozásában feltételezett különbséget kimutathassuk. Ezt szolgálta egyrészt a kísérleti módszer, másrészt a kísérleti anyag torzítása. A mondatokat véletlenszerű sorrendbe rendeztük úgy, hogy két tesztanyagot hoztunk létre. Mindkettő húsz, részben terpeszkedő, részben nem terpeszkedő szerkezetű mondatot tartalmazott, de az ugyanazon tartalmú mondatok nem szerepeltek egy anyagban együtt. Ezt az indokolta, hogy a kísérleti személyek – a próbakísérletek során – emlékeztek az azonos tartalomra, s így döntésük nem az éppen elhangzott közlés szerkezete alapján történt. A sorrendiség meghatározásánál arra is ügyeltünk, hogy az igaz és hamis tartalmú mondatok ne előjelezhetően váltakozva kövessék egymást. A kísérleti mondatok közé további 10 olyan mondat került, amelyeknek semmi közük nem volt a vizsgált szerkezetekhez; az volt a funkciójuk, hogy a hallgató véletlenül se ismerje fel a kísérlet valódi célját, egyfajta figyelemelterelőként működtek. A mondatokat gyakorlott női beszélő bemondása alapján stúdiókörülmények között rögzítettük közvetlenül számítógépre. A beszédtempóértékek hasonlóak, 12,98 beszédhang/s és 14,31 beszédhang/s között szórtak. A terpeszkedő és a nem terpeszkedő mondatok tempója között nem volt szignifikáns különbség; az eltérések fél beszédhang/s-osak, avagy még kisebbek, ezek az észlelés szempontjából jelentéktelenek (pl.: 13,96 bh/s, ill. 14,31 bh/s, avagy 13,11 bh/s, ill. 13,68 bh/s).

2. ábra: A felhasznált beszédzaj egy részletének hangszínképe (bal oldalon) és részlet az elfedett tesztmondatokból a frekvencia és az intenzitás függvényében (jobb oldalon). Az elfedést a feketedések jelzik

A rögzített mondatokat digitalizáltuk 20 kHz-es mintavételezési sebességgel, majd zajjal elfedtük. Elfedésként úgynevezett koktélpártizajt használtunk. A jelen kísérlethez ugyancsak stúdiókörülmények között rögzítettük két, három-három főből álló, magyar anyanyelvű társaság spontán beszélgetését, amely egyidejűleg zajlott. A beszélgetés témája a résztvevők kedvenc időtöltése volt. A beszélgetők a középre helyezett mikrofontól nagyjából egyforma távolságra foglaltak helyet. Mindkét társaságban volt egy férfi és két-két különböző alaphangmagasságú nő. A beszédük ennek megfelelően jól telítette be a 8 kHz-es frekvenciatartományt. A 20 000 Hz-es mintavételezéssel digitalizált beszédzajból kiválasztottunk egy 2,4 másodperces szakaszt, amelyben az intenzitások meglehetősen kiegyenlítették voltak, s ezt többszörözve használtuk elfedő zajként (2. ábra). A hangszíneképen jól látszik, hogy a beszédhangok összetevői gyakorlatilag valamennyi frekvencián (eltérő intenzitással) megjelennek. A jel/zaj mértéke 12 dB volt, vagyis az elfedő zaj átlagosan 12 dB-lel intenzívebben jelentkezett, mint az adott mondatok. A beszéd tartalmi része azonban érthető maradt – az akusztikai következmény az ábra jobb oldali ablakában látható –, vagyis a feldolgozás megoldható volt, csak nehezített feladatot jelentett a kísérleti személyeknek.

A kísérleti beszédanyag kezdetét megelőzően két – a későbbiekben nem szereplő – mondatot ugyancsak beszédzajjal elfedve rögzítettünk, amelyek bemutatóul szolgáltak a teszthez.

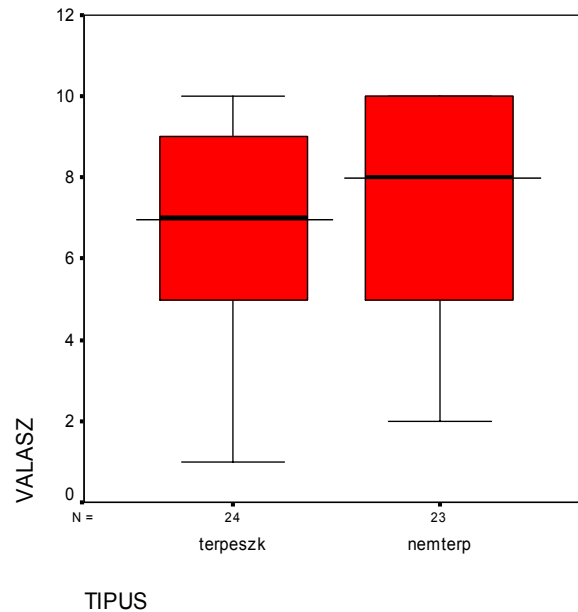
A kísérleti személyeket egyénileg teszteltük. A feladatuk az volt, hogy az elhangzott mondatot követően amilyen gyorsan csak képesek, döntsék el, hogy a közlés tartalma igaz volt, avagy hamis. A feladat megjelölését követően bemutattuk a két gyakorló mondatot, amelyeket a résztvevőknek már minősíteniük kellett. Ezután indult maga a kísérlet; minden esetben felhívtuk a kísérleti személyek figyelmét arra, hogy a kísérlet közben megállásra vagy a rendszer leállítására nincsen mód. A feldolgozáskor megállapítottuk a helyes döntések számát, valamint megmértük (ms-os pontossággal, digitális jelfeldolgozó segítségével) a reakcióidőket. A reakcióidőket – mérésük szokásos gyakorlatának megfelelően – a tesztmondat utolsó hangjának lecsöngésétől a válasz első hangjának kezdetéig mértük, függetlenül attól, hogy miként fogalmazta meg a kísérleti személy a választ (pl. *igen, igaz, jó*). Akkor is a válasz kezdetéig mértük az időt, ha a kísérleti személy hangosan gondolkodott (pl. *hát nem is tudom...*).

A kísérleti személyek magyar anyanyelvű, fiatal emberek voltak (10 nő és 10 férfi, átlagéletkoruk 32 év). A kísérleti személyek fele az egyik tesztanyagot, a másik fele pedig a másik tesztanyagot hallgatta meg, és ítélte meg a tartalmat. Minthogy a reakcióidő-értékek természetesen nem azonosak az egyes emberek esetében, ezért fontos volt annak ellenőrzése, hogy nincs-e szignifikáns különbség a két kísérleti csoport között. Az eredmények azt igazolták, hogy nincsen; ami azt jelenti, hogy az adatok a lehallgató személyektől függetlenül összehasonlíthatók. A két kísérleti anyagra kapott átlagértékek csaknem azonosak; az egyik 0,451 s, a másik 0,407 s, a különbség nem szignifikáns ($t(0,812)$, $df19$, $p<0,424$).

Összesen 1200 adatot és az összefüggéseiket elemeztük. A statisztikai elemzéseket az ANOVÁ-val végeztük az SPSS for Windows 8.0 szoftver alkalmazásával 95%-os szignifikanciaszinten.

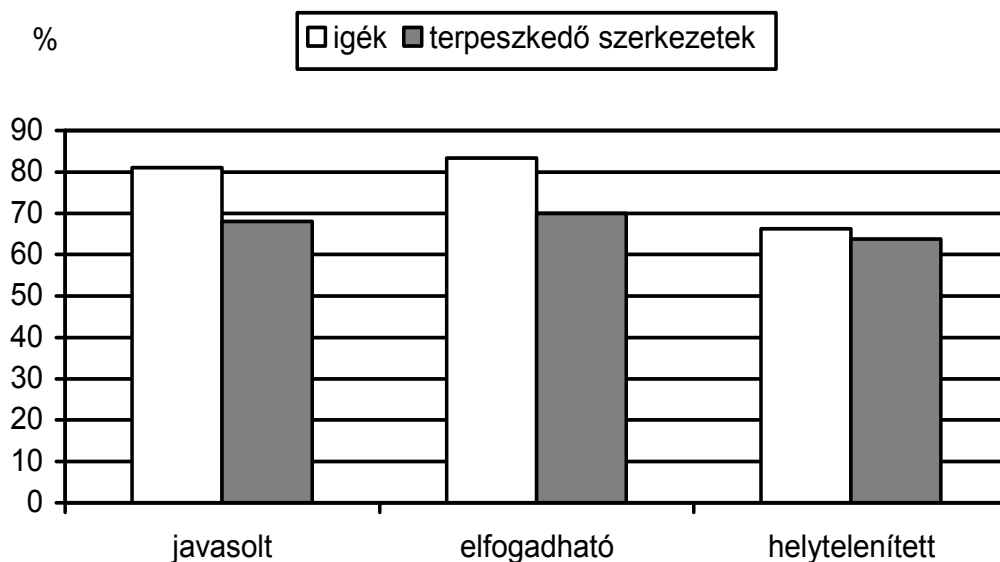
Eredmények

Az adatokat első megközelítésben a két szerkezet különbözősége alapján vizsgáltuk. A kérdésünk tehát az, hogy vajon a szerkezeti eltérés jelent-e feldolgozási különbözőséget a magyar anyanyelvű beszélők számára. Noha az eltérés egyértelműen jelentkezik az összes adat tekintetbe vételekor, közöttük szignifikáns különbség nem mutatható ki. Más megfogalmazásban, a kísérleti személyek minősítési hibái nem jelentkeztek nagyobb mértékben a terpeszkedő szerkezetek esetén (3. ábra). Sem a t-próba, sem annak az úgynevezett robusztus párja nem adott szignifikáns eredményt (Welch-próba, Brown-Forsythe-próba: $p<0,125$). Bár az igés szerkezetekre kapott érték magasabb, a különbség statisztikailag nem tűnik következetesen érvényesülőnek.

3. ábra: Az igaz/hamis döntések helyességének átlagértéke (fekete vonal) és a szórásstartomány a kétféle szerkezetű mondatok esetében

A részletesebb elemzések során az adatokat a három kategória szerint vizsgáltuk, vagyis a nyelvművelői véleményezés szerint a *helytelenített*, *elfogadható* és *javasolt* csoportosításnak megfelelően. A helyes döntések aránya (4. ábra) azt mutatja, hogy az átlagértékek minden kategóriában az igék, tehát a nem terpeszkedő szerkezetek esetében a jobbak, a különbség azonban mindössze 10% körüli, és a statisztikai elemzések szerint nem szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy nem mondható ki egyértelműen az, hogy a terpeszkedő szerkezetet tartalmazó mondatok nem érthetők, feldolgozásuk nehezítettségére azonban a valamivel nagyobb hibaszázalék utal.

4. ábra: Az elhangzott mondatokra kapott helyes válaszok aránya a három kategóriában

Az adott mondat tartalma természetesen hatással van a feldolgozási folyamatra és a jelen esetben elvárt döntésre is. Ennek tudható be, hogy vannak olyan mondatok, amelyek megértésében a szerkezet nem meghatározó; függetlenül a helyes válaszok arányától, nincs különbség a kétféle szerkezetű mondatok megítélése között. 10–60%-os különbségek fordultak elő mindhárom kategó-

riában a terpeszkedő és a nem terpeszkedő szerkezetek helyes minősítésében. Például az *elfogadhatónak* minősítettek közül az *Az az elmélet, hogy a magyarok és a japánok rokonok, nem szorul igazolásra / Azt az elméletet, hogy a magyarok és a japánok rokonok, nem kell igazolni* mondatpár esetében a helyes válaszok azonosak, 50%-osak, míg *Az önkormányzat és az APEH az adószám kiadásakor minden esetben adategyeztetést hajt végre / Az önkormányzat és az APEH az adószám kiadásakor minden esetben egyezteteti az adatokat* mondatpár esetében 40% a helyes válaszok közötti különbség, a terpeszkedő szerkezetnél 10%, az ígés szerkezetnél pedig 50%. A *helytelenítettek* kategóriájában nem volt különbség az *Azért veszítettük el a mérkőzést az 1954-es VB-döntőn, mert Grosics több komoly hibát vétett / Azért veszítettük el a mérkőzést az 1954-es VB-döntőn, mert Grosics többször komolyan hibázott* mondatpár esetében például a helyes döntés mindkét mondat típusban mindössze 20%. A *Magyarországot szerencsére nem egy katonai junta ellenőrzi / Magyarország fölött szerencsére nem egy katonai junta gyakorol ellenőrzést* mondatpárnál ugyanakkor a nem terpeszkedő szerkezetűre 80%-ban helyes választ adtak, a terpeszkedőre mindössze 50%-ban. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az ígés szerkezetet lényegében megértették a kísérleti személyek, a másikat azonban gyakorlatilag nem.

A reakcióidő-értékek változtak az adott mondat tartalom és a mondatszerkezet függvényében (és természetesen a kísérleti személyek esetében is, utóbbi azonban, mint korábban láttuk, nem volt meghatározó). Voltak olyan kísérleti személyek, illetőleg mondatok, amelyeknél a feldolgozás és a döntéshozatal gyakorlatilag egyidejűnek volt tekinthető; a reakcióidő értéke ilyenkor zéró. A leghosszabb időtartamok 1–1,5 másodperc közöttiek voltak, egy esetben ez az érték meghaladta a 2 másodpercet. Az átlagos reakcióidő-értékek szórása egyénenként 0,32 s és 0,75 s közötti volt.

A terpeszkedő és a nem terpeszkedő szerkezetek esetében mért reakcióidők nem mutattak szignifikáns különbséget, noha a terpeszkedő szerkezetek feldolgozásának reakcióidő-értékei tendenciaszerűen hosszabbak voltak. Az eltérés átlagosan 45 ms; ennek ellenére nem mondható ki, hogy minden terpeszkedő szerkezetű mondat feldolgozási folyamatára igaz lenne, hogy hosszabb időt vesz igénybe. A három minősítési kategória szerint végzett elemzések a finomabb különbségeket is kimutatták (5. táblázat).

5. táblázat: A reakcióidő-értékek és a szórásstartomány a három kategóriában

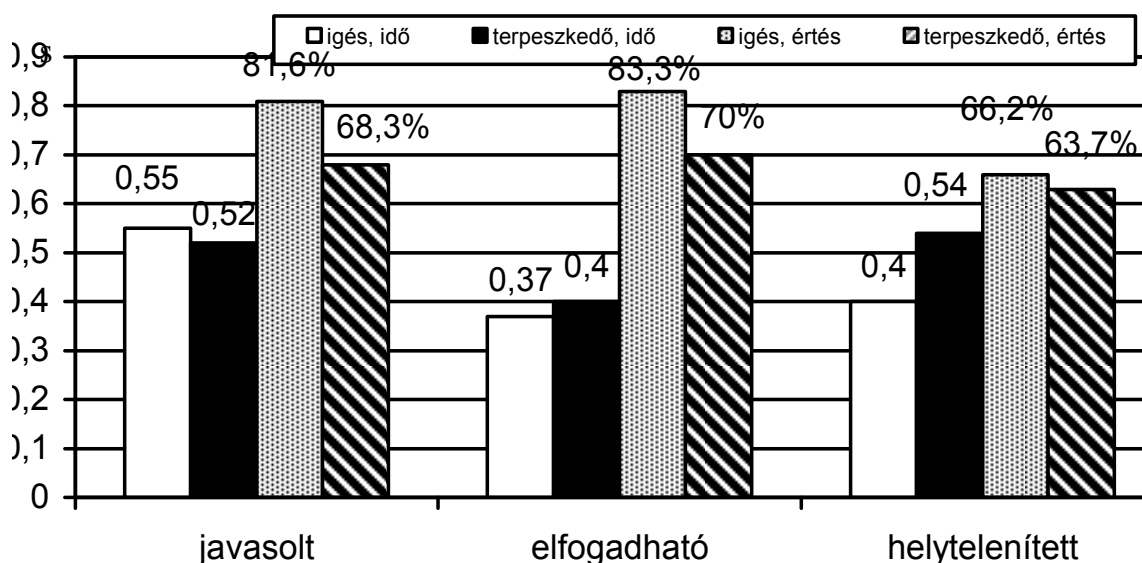
Mondat	Szerkezet	Reakcióidő-értékek (s)	
		átlag	std. dev.
<i>javasolt</i>	ígés	0,556	0,326
	terpeszkedő	0,524	0,368
<i>elfogadható</i>	ígés	0,371	0,311
	terpeszkedő	0,409	0,324
<i>helytelenített</i>	ígés	0,402	0,324
	terpeszkedő	0,548	0,445

A reakcióidőkre kapott adatok eltérő eredményeket hoztak a három kategóriában. Feltételezésünk szerint minél rövidebb a reakcióidő, annál gyorsabb a feldolgozás, jelen esetben az a folyamat, amely az igaz vagy hamis döntéshez vezet. A hosszabb reakcióidő tehát azt jelzi, hogy a kísérleti személyeknek több időre volt szükségük a mondat megértéséhez, illetőleg a döntés meghozásához. Az eredmények szerint a *javasolt* kategóriában a terpeszkedő szerkezetek megértésében mutatkozott kis eltérés ez utóbbiak javára: itt kissé hosszabb idő alatt hoztak döntést az ígés szerkezetek tartalmáról.

Az *elfogadhatóknál* az igés szerkezeteket a kísérleti személyek valamivel könnyebben értették meg, legalábbis a rövidebb reakcióidő-átlag erre utal. Az átlagok különbsége mindkét csoportban 30 ms, ami nagyjából egy beszédhang fele-harmada. Egyik kategóriában sem volt ez az eltérés szignifikáns, ami azt jelenti, hogy a *javasolt* és az *elfogadhatóknak* minősített mondatok feldolgozásában, illetőleg feltételezett megértésében nincsen eltérés. A megértést azért feltételezhetjük, hiszen a helyes válaszok többsége alapján ez már bizonyítottnak tekinthető.

Változik a helyzet a *helytelenített* szerkezetek esetében. Itt a különbség jóval nagyobb, 140 ms, amely két rövid vagy egy igen hosszú beszédhang időtartamának felel meg. Az igés szerkezeteket sokkal gyorsabban tudták a kísérleti személyek minősíteni, tehát gyorsabb volt a feldolgozás. A kapott eredmények ezúttal **szignifikáns különbséget** mutatnak ($t(2,465)$, $df 79$; $p < 0,016$), vagyis a terpeszkedő szerkezetek megértésének nehezítettsége igazolható.

Elemztük a reakcióidő-értékek és a helyes válaszok összefüggését (5. ábra). A *javasolt* és az *elfogadható* kategóriák esetében az eredmények megfelelnek az elvártaknak, vagyis nincs jelentős különbség a szerkezet függvényében a mondatok megértését, illetőleg minősítését illetően. Érdekes módon az *elfogadható* szerkezetet tartalmazó mondatok gyorsabban voltak feldolgozhatók, mint a *javasolt* kategóriába tartozók; ennek oka vélhetőleg az adott mondatok tartalmában keresendő. Valószínűleg jobban el kellett gondolkodni a *javasolt* kategóriába tartozó *A rendőrök nyomozását gyakran segíti a tarajos götte: ha egyszer szimatot fogott, megtalálja az elkövetőt / A rendőrök nyomozását gyakran segíti a tarajos götte: ha egyszer megszimatolja az elkövetőt, megtalálja* mondatpár tartalmán, mint például az *elfogadhatók* közé sorolt *A magyar gazdaság 2004-ben minden más országnál nagyobb gazdasági növekedést ért el / A magyar gazdaság 2004-ben gazdaságilag minden más országnál nagyobb mértékben növekedett* mondatpárén.

5. ábra: Az igaz/hamis döntés meghozatalához használt időértékek (a reakcióidők) és a HELYES válaszok százalékaránya a három kategóriában

A grafikon szemlélteti, hogy a *helytelenített* kategóriába tartozó mondatokról hozott helyes döntések aránya 4–15%-kal kisebb, mint a másik kettőben. A helyes döntések arányának csökkenése ismét a mondatok tartalmában keresendő. Úgy tűnik, a szerkezettől függetlenül nehéz volt megítélni például *A nyugdíjasok ingyenes utazása a MALÉV gépein tavaly megvalósításra került / A nyugdíjasok ingyenes utazását a MALÉV gépein tavaly megvalósították* mondatpár igazságértékét (az eredmény mindkét szerkezetnél 50%). Azt már láttuk, hogy a reakcióidő-értékek szignifi-

kánsan különböznek a szerkezet függvényében. A helyes döntések arányának csökkenése a terpszkedő szerkezetűek esetében megnövekedett reakcióidővel is együtt jár. Egyértelműen kimondható tehát, hogy valamennyi tesztmondat közül a kísérleti személyek a legnehezebben a *helytelenített* terpszkedő szerkezetű mondatokat dolgozták fel.

11. A két vizsgálat eredményeinek értelmezése

A jelen tanulmányban vizsgált első, A) kérdésre azt a választ kaptuk, hogy az általunk elemzett fordított szövegekben valamivel kevesebb volt a terpszkedő szerkezet, mint az eredeti magyar szövegekben, bár a különbség nem szignifikáns. Az adatokból természetesen nem szabad messze menő következtetéseket levonnunk, de az eredmények alapján jogosnak tűnik az a feltevés, hogy **nem feltétlenül, nem minden esetben igaz, hogy a fordításokban több a terpszkedő szerkezet**, mint az eredeti magyar szövegekben. Ebben a vizsgálatban éppen ellenkező eredmény született, ami ugyan – tekintettel a relatíve kis mintára és a kis különbségre – nem bizonyítja a tétel ellenkezőjét, de arra mindenképpen felhívja a figyelmet, hogy alapos vizsgálat nélkül, benyomások alapján sem ezt, sem az ellenkezőjét nem állíthatjuk.

A vizsgálat eredményei azt is jelzik, hogy a különböző funkciógék használata erősen függhet a szövegtípustól, a témától és a fordító tapasztalatától. Könnyen lehet, hogy a hivatásos, képzett fordítók nyelvileg (nyelvművelésileg) tudatosabbak, mint a szakemberek, és amennyiben a terpszkedő szerkezetek más nyelvekből terjednek át a magyarra, az inkább a szakembereken és az alkalmi fordítókon keresztül történik. Ezt a feltételezést azonban még részletesebben meg kellene vizsgálni.

A második vizsgálat eredményei a B) és a C) kérdésre azt a választ adták, hogy a nyelv-művelés által szubjektív alapon alkotott értékeléseket lehet és érdemes objektív módszerekkel vizsgálni, és az eredmények szerint ebben az esetben van a nyelv-művelői értékelésnek valóságalapja. Az eredmények arra utalnak, hogy bár a magyar anyanyelvű beszélők mind az egyszerű ígés szerkezeteket, mind a terpszkedő szerkezeteket képesek megérteni és feldolgozni, a feldolgozási folyamat szignifikánsan lassúbb volt azoknak a terpszkedő szerkezeteknek az esetében, amelyeket a nyelv-művelés helytelenít, illetve elfogadhatatlannak minősít. Lehetséges tehát, hogy az intuíción alapján *javasolt*, *elfogadhatónak* tekintett és *helytelenített* kifejezések a feldolgozás szempontjából valóban különböznek.

Az eredmények **magyarázata** további vizsgálatokat igényel, amelyek során mindenképpen érdemes figyelembe venni a **formulaszerű nyelvhasználat** kérdéseit is. A formulaszerű elemekre (szekvenciákra) Pawley és Syder (1983) hívta fel a figyelmet. Úgy tűnik, az anyanyelvi beszélők nem aknázzák ki anyanyelvük összes nyelvtani lehetőségét: a nyelvtanilag jólformált lehetséges mondatoknak csak egy töredékét használják, a használt kifejezésmódokat viszont sokszor holisztikusan kezelik. Ha nem így lenne, nem beszélhetnénk folyékonyan, ugyanis a szabályrendszer segítségével nem generálhatnánk a mondatokat olyan ütemben, ahogy erre szükség van. A fluens nyelvi produkciót az teszi lehetővé, hogy mondanivalónkat nem szavakból fűzzük össze, hanem több szóból álló szekvenciákból, amelyeket a mentális lexikonból egészében hívunk elő. Ez sokkal gyorsabb produkciót biztosít, mintha a szabályok alapján alkotnánk nyelvtani szerkezeteket.

A formulaszerű nyelvhasználat **produkciós stratégiaként** kapacitást szabadít fel, időt ad arra, hogy a beszélő az üzenetet tervezze, és így különösen akkor hasznos a beszélő számára, amikor az a különböző korlátozó tényezők miatt (például időhiány) nem tud egyszerre figyelni a formára és a tartalomra is. A nyelvhasználat során a beszélők gyakran megkímélik magukat a kreatív létrehozással járó feldolgozási erőfeszítéstől, és elemzés nélkül, holisztikusan hívják elő a formulákat.

A formulaszerű elemek egyúttal meghatározzák az anyanyelvszerű nyelvhasználatot is: bizonyos szókombinációkat gyakran használunk, más lehetséges szókombinációkat egyáltalán nem. Az anyanyelvszerű nyelvhasználaton belül pedig egyes formulaszerű szekvenciák a különböző

csoportok, sőt egyének nyelvhasználatát is jellemzik. A különböző regiszterekre szintén jellemző a rutinizáltság foka (Heltai 2002, 2004).

Wray szerint (2002: 97) a különböző formájú és funkciójú formulaszerű szekvenciák végső soron mindig a beszélő érdekét szolgálják, sok esetben pedig mind a beszélő, mind a hallgató feldolgozását megkönnyítik. Amikor a beszélő megpróbálja rávenni a hallgatót, hogy az megcsináljon valamit, gyakran a jól érthető, könnyen feldolgozható formulaszerű elemeket használja (tehát a beszélő a formulaszerű elemekkel megkönnyíti a hallgató feldolgozását, de a saját érdekében). Wray szerint a formulaszerű szekvenciák funkciója lehet az is, hogy jelzik a beszélő egyéni vagy csoportidentitását (például szertartások alkalmával).

Ha a fentiek alapján próbáljuk meg értelmezni az eredményeket, akkor feltételezhetjük, hogy a terpeszkező szerkezetek használata (amennyiben a terpeszkező szerkezetek holisztikusan tárolt, egységként előhívott szekvenciák) megkönnyíti a produkciót a beszélő számára, ami különösen fontos, ha az időt akar nyerni mondanivalója tervezéséhez – például mert nem szívesen mondja ki, amit ki kellene mondania (kertel, felelősséget hárít). Minél több olyan szöveget hall, olvas, ír és mond valaki, amelyben terpeszkező kifejezések vannak, annál inkább automatizálódnak benne ezek a kifejezések, annál inkább csökkentik a produkcióhoz szükséges feldolgozási erőfeszítést, annál inkább „rákap” a terpeszkező szerkezetek használatára, és ha bizonyos formulaszerű szekvenciákhoz hozzászokott, akkor könnyen lehet, hogy az egyszerű ige használata kíván tőle kreativitást és így többlet-erőfeszítést.

Egyáltalán nem biztos azonban, hogy ami a beszélő számára előnyös, ugyanolyan előnyös a hallgató számára is. Előfordulhat, hogy míg a beszélő rutinként használ egy formulaszerű kifejezést, a hallgató számára ugyanez nem formulaszerű szekvencia, tehát a szabályok alapján kell dekódolnia, azaz nagyobb feldolgozási erőfeszítést kell vállalnia.

A jelen vizsgálatban a *helytelenített* terpeszkező kifejezések feldolgozása hosszabb időt igényelt. Magyarozatként felvetődik, hogy a kísérleti személyek számára esetleg a terpeszkező kifejezések nem formulaszerű szekvenciákként működtek, tehát nem megszokott, hanem szokatlan, az anyanyelvi választástól eltérő mintát jelentettek. Ez nyilvánvalóan nem fordulhat elő a *zajt csap* típusú bevett kifejezéseknél. További lehetséges magyarázat, hogy a formulaszerű szekvenciák egyik funkciója a csoportidentitás jelzése: előfordulhat, hogy a hallgató számára a terpeszkező szerkezettel jelzett csoportidentitás nem szimpatikus, és ez tükröződik a hosszabb feldolgozási időben.

A fenti kérdések tisztázására további vizsgálatokat kell végezni. Az eddigi eredmények mindenképpen azt mutatják, hogy a helytelenített nyelvi jelenségek kérdését érdemes a feldolgozás oldaláról empirikus vizsgálatokkal megközelíteni. A jelen kísérletben mondatmegértési tesztekkel vizsgáltuk a terpeszkező szerkezetek megértését. A jövőben fontos lenne szövegértési kísérletekkel ellenőrizni, hogyan hatnak a terpeszkező szerkezetek a feldolgozásra a szöveg szintjén.

SZAKIRODALOM

- B. Kovács M. 1999. A funkciógés szerkezetek a jogi szaknyelvben. *Magyar Nyelvőr* 123: 388–94.
- Chesterman, A. 1999. The empirical status of prescriptivism. *Folia Translatologica* 6: 9–19.
- Fercsik E. 2001. Fordított tankönyvek. *Könyv és nevelés* 3/4: 32–5.
- Grétsy L. 1964. *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Grétsy L.–Kovalovszky M. (szerk.) 1985. *Nyelvművelő kézikönyv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Heltai P. 2002. Rutin és kreativitás a szakfordításban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* II/1: 19–40.
- Heltai P. 2004. Ready-made language and translation. In: Hansen, G., Malmkjaer, K. and Gile, D. (eds): *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies. Selected contributions from the EST Congress, Copenhagen 2001*. Benjamins Translation Library 50. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, pp. 51–71.

- Faluvégi K.–Keszler B.–Laczkó K. (szerk.) 1994. *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi Értekezések*. 123. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr* 125: 145–52.
- Korrektori szakképesítés*. A 16/1994. (VII. 8.) MKM rendelet melléklete 94. sorszámú kiadott korrektor szakképesítés szakmai és vizsgakövetelményei. <http://www.sulinet.hu/hivatal/oockj/115.htm>
- Orwell, G. 1946. *Politics and the English Language*. Reprinted in Escholz, P., Rosa, A. and Clark, V. (eds.) 1978. *Language Awareness*. New York: St.Martin’s Press.
- Pawley, A. and Syder, F.H. 1983. ‘Two puzzles for linguistic theory: nativelylike selection and nativelylike fluency.’ In Richards, J.C. and Schmidt, R.W. (eds): *Language and communication*. London: Longman. 191–22.
- Wray, A. 2002. *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zimányi Á. 1999. *Nyelvhelyesség*. Egri Líceum Kiadó, Eger.
- Папп, Ф. 1972. Окончательная редакция текстовых единиц длиннее предложения или квази-правильность речи лиц освоивших иностранный язык. *Slavica* XII: 27–41.

Heltai Pál–Gósy Mária

SUMMARY

Heltai, Pál – Gósy, Mária

Analytical constructions with deverbal nouns and delexical verbs in comprehension

In Hungarian, as in other languages, simple verbs are often replaced by analytical constructions using a deverbal noun derived from a simple verb and a semantically depleted ‘delexical’ verb. Traditional language cultivation holds that such constructions are alien to the spirit of the language: they come from other languages through translation. It is also claimed that analytical constructions are more difficult to comprehend than simple verbs, and are only used by people who are lazy to think and talk straight. However, the *Handbook of Language Cultivation* concedes that some analytical constructions are acceptable, some have no single-verb alternatives, and some “sound” downright good.

From a descriptive point of view we wish to raise two related questions. Can the opinions described above be supported by more than subjective judgement? Can it be shown by quantitative analysis that translations, indeed, are responsible for the infiltration of analytical constructions? Second, can it be supported by psycholinguistic evidence that the constructions ostracized by purists do indeed interfere with comprehension, while those labelled as acceptable or recommended do not? What is the cause of the proliferation of analytical constructions in certain texts and situations, apart from the traditional explanation that people are lazy to talk straight?

The paper reports on two studies. The first study does not find evidence that translated texts contain more analytical constructions than original Hungarian texts. The second study, aimed at exploring the processing of analytical constructions vs. simple verbs finds that analytical constructions marked as unacceptable by language cultivation are indeed more difficult to process than simple verbs.